

Sara Lidman: Arbetskraften och de mänskliga rättigheterna

Talare
Sara Lidman
Författare

Datum
14 december 1969

Plats
Stockholm

Omständigheter

Manuskript till tal vid demonstration för stöd åt de strejkande gruvarbetarna 14 december 1969 vid LKAB i Stockholm. Ur Sara Lidman-arkivet på Umeå universitetsbibliotek. Texten har redigerats av Svenska tals redaktör i enlighet med författarens eget korrektur.

Höga visor – är det det som fattas oss just nu? Dikter om mänskogestalten – från fotbladet till strupens ringar – allt borde prisas mer, besjungas. Blodomloppet och nervernas fina grenverk. Skallens tunna valv. Ögonstenen och örats labyrinter. Så att varenda levande människa skulle bli igenkänd som det engångsfenomen hon är. Och om inga dikter hjälper måste vi tänka ut något annat varningssystem, nån osynlig följesedel som skulle skydda varje människa. OBS får ej brytas! OBS aktas för stötat och omänskligt tilltal OBS har endast ett hjärta – oersättligt. Ägare: sin egen – och den älskandes. Eller vad ska vi göra – för så här kan det inte fortsätta. Hotet kommer nu från alla sidor – än som öppen brutalitet än i form av muntra förslag. Ena veckan får en arbetare sparken för en kopp kaffe. Dödsstraffet är avskaffat i Sverige. Men att mista sitt arbete om man är över 45 år det är att bli hotad till livet. Inte med järn eller rep. Man bara överlämnas åt naturens strupgrepp. Parksofforna i våra storstäder tjänstgör ofta som vår tids galgbackar. En annan vecka har "den fria företagsamheten upptäckt att fem minuters kafferast kanske inte stjälar något från produktionen utan tvärtom ökar den. Och man ropar ut det genom Veckans affärer så att direktörer, anställda och friställda kan se det när de går förbi kioskernas löpsedlar: LÅT JOBBARNA DRICKA KAFFE – DET LÖNAR SIG. Att den oskyldiga kaffetåren kan bli så giftig så besk som arsenik. Men vare sig näringslivets talesmän ställer folk på bar backe eller talar om dem som lönsamhetsobjekt och nedskräpningsproblem så begår den inget lagstridigt därmed. Om man någon gång frågat sig varför ingen arbetare någonsin väckt åtal mot arbetsköpare för handlingar eller uttalanden som direkt utgör hets mot folkgrupp så förstår man varför när man läser § 32, som ju är godkänd av LO. Ty § 32 utgör i sig själv en hets mot folkgrupp, utlämnar hela den folkgrupp som kallas kollektivanställda åt arbetsgivarnas godtycke. I juridiska handbok,

den senaste upplagan, står det i kapitlet Arbetsrätt sid 537 att "Arbetstagaren har lydnadsplikt" och vidare heter det "En allmän grundsats är att arbetsgivaren skall njuta frukterna av arbetstagarens arbete". Vilka har en gång utformat en sådan grundsats? Kan det ha varit några arbetare? Hur blev grundsatsen "allmän"? Hör på den en gång till En allmän grundsats är att arbetsgivaren skall njuta frukterna av arbetstagarnas arbete ... Ty svensk lag har ju samtidigt som sitt rättesnöre konventionerna om de mänskliga rättigheterna. Och där talas det om det "inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och om deras lika och oförytterliga rättigheter". Är den som har plikt att lyda likvärdig med den som har rätt att kräva lydnad? Är den som arbetar jämställd med den som fått rätt att njuta frukterna av hans arbete? Jag skulle vilja nämna 3 artiklar ur de mänskliga rättigheterna och ställa dem intill några arbetsmarknadstester som är avgörande för arbetarnas liv – inte bara i malmfälten utan inom hela den svenska industrin. art. 6. Envar har rätt att allestädes erkännas som person i lagens mening. art. 3. Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet. Samt art. 19. Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser. Är arbetaren erkänd som en fullständig person på arbetsmarknaden? Självfallet kan vi höra hur många exempel som helst på trakasserier där en chef gett arbetare helt opersonliga benämningar – och varje sådant exempel skall kunna bortförklaras som baksmälla eller någon liknande mänsklig faktor hos sagda chef. Men kan vi peka på texter som tyder på ett genomtänkt systematiskt avmänskligande av arbetarna? Låt oss ta ett ex. ur den nu gällande handboken Arbetsstudier som redogör för MTM-metoden och andra mätningssystem. Det heter där: "Företaget har till sitt förfogande insatsresurser av tre grundläggande slag: Naturtillgångar, Kapital, Arbetskraft". Menar författaren här att arbetskraft som människor avyttrar och får betalt för eller menar han de personer som bland andra inneboende krafter också har arbetsförmåga? Man förklarar längre fram: "I uttrycket arbetskraft inbegripes arbetare, tjänstemän och företagsledning." Han menar alltså fullständiga människor. Men insatsresurser är något som äges, som är till förfogande. Hur går det med friheten hos de människor som utgör någon annans "resurser". I andra liknande texter heter det "arbetskraften är ett företags viktigaste tillgång" eller "Personalen är en produktionsfaktor och som alla produktionsfaktorer är den en investering. Genom god personalplanering kan man göra den till en lönsam investering". Och "Antingen det gäller att bryta malm, bygga nya anläggningar eller anställa personal vill man få så mycket som möjligt för sina

pengar." Eller som företagsläkaren Dr Yllö skriver i den stora Handbok i Ergonomi, utg. 1966: Dagens aktuella problem med otillräcklig tillgång på yngre arbetskraft beror i första hand på dålig befolkningstillväxt; men förhållandena kommer sannolikt att skärpas även som följd av den högre utbildningsnivån i grundskolan, varigenom rekryteringen försvåras framförallt till okvalificerade tempoarbeten " Vad är det idag som chockerar oss hos forna tiders slavjägare? Att dom ville få så mycket som möjligt för sina pengar? Att dom bara investerade i utvalda exemplar av mänskosläktet? Att de tvångsförflyttade folk? Att den utfodring och utbildning som slaverna bestods, alltid var uppmätt och uträknad så att det skulle göra arbetsinsatsen så effektiv som möjligt? Slavhandel är nu förbjuden i lag men näringslivets talesmän fortsätter att skriva: Arbetskraften är ett företags viktigaste tillgång. Det här är inte en fråga om att märka ord – att till varje pris få tag på en förolämpning. Det är inte ordet som ska bytas ut mot nåt smartare. Det är den verklighet som detta ord står för. Alltså det förhållandet att arbetaren inte bara kan ställa sin arbetskraft till förfogande – utan att han blivit till förfogande, hel och hållen såsom ett ting, något som används. "En lönsam investering" eller "en svårplacerad arbetskraft" Hör på det: svårplacerad arbetskraft ... Det låter bara som en gammal mutter, utgående typ. Vem ser för sig en levande människa, på 56 år, döv med förstörd rygg och stela fingrar, en person som med erfarenheter starka som döden – inte den svagaste doft av människa finns med i det ordet "svårplacerad arbetskraft". Det är bara som ett kryss i en ruta. Och en förolämpning bortom allt förnuft. Eller arbetskraftsreserven. Den låter som extra maskindelar, hjulet i bakluckan. Eller hör här på företagsledaren som befarade en "kris i rekryteringen när vi har dränerat Tornedalen på arbetskraft". Att dika ut myrvatten – det är att dränera. Hur kan människor någonsin liknas vid myrvatten medan de ännu lever. Jo om man kallar dem "arbetskraften" eller "rekryteringsunderlaget". Då är dom berövade sina ögon och andra mänskliga egenheter – inte ens ett [otydligt] hinner signalera att det är folk på färde. Det träffades ett avtal mellan SAF och LO 1948 angående arbetsstudier där "arbetaren som kostnadsfråga" avhandlad sålunda. "Den allmänna och väsentliga förutsättningen för höjning av arbetarnas och hela folkets levnadsstandard är en fortgående effektivisering av näringslivet. Effektiviseringen måste inom varje företag vara fortlöpande för att företaget skall kunna hålla jämna steg med den tekniska utvecklingen. Det är ett gemensamt intresse för samtliga vid ett företag anställda att medverka till att företaget kan hävda sig i konkurrensen. De anställda ha liksom varje annan samhällsmedlem fördel av en rationalisering vilken leder till ökad produktion och därigenom i sin mån skapar underlag för en allmän höjning av

levnadsstandarden. I denna rationalisering ingår som ett viktigt led åtgärder med syfte att befria produktionen från onödiga utgifter för material och arbetskraft. Arbetsstudier äro rätt utförda, ett rationellt hjälpmedel för vinnande av detta syfte." slut på citatet. Om nu avtalet i stället hade skrivits så här: Vi ska locka och tubba hälften av jobbarna till att göra dubbelt så många bitar på samma tid som förut. Den andra hälften av arbetarstyrkan ger vi sparken. Så tjänar företaget in deras löner. Det skulle ha låtit grovt, ja oanständigt. Men hur pass fin och anständig är den verklighet som trätt i kraft tillsammans med det snyggt formulerade avtalet. T. ex. den människa som företaget kunnat befria sig ifrån som en onödig utgiftspost – vari består den utlovade fördelen för henne? Att få några bidrag – som ytterst betalas av de gamla arbetskamraterna, de som tills vidare behålls i produktionen. Det kräver en omänsklig fantasi av en friställd att känna sig inbegripen i uttrycket "liksom varje annan samhällsmedlem". Jag träffade en sådan bortrationaliserad arbetare häromdan och han sa: Tala med det sociala att jag får en gravsten. Och säg att det ska stå på den enda jag vet: Det är jävligt att vara fattig. Talet om den allmänna höjningen av levnadsstandarden är emellertid också ett hån mot dem som får behålla arbetet mot att de ökar tempot intill och över det rimligas gräns. Vad är det för standard att aldrig hinna tänka en egen tanke under hela skiftet. Vad är det för standard om dagen är så utmattande att hela fritiden går åt bara till att återhämta krafterna. "En människa skulle väl ha något trevligt också" som en gammal arbetare sammanfattade det. Dessutom många av dem som står i det hårdaste tempot tjänar mindre än tio kronor i timmen. Ger den inkomsten en skälig – än mindre rättvis – del av avtalets förespeglade "hela folkets levnadsstandard". Visst kan några ta en färgTV på avbetalning. Den kostar bara tvåtusen. Men "av kunder med tempoarbete måste vi tyvärr kräva en extraavgift – ett litet magsår eller i vissa fall en hjärtinfarkt". Och så är det hela vägen. Det verkliga priset på allt det som räknas som välfärd: badrum, kylskåp, lyse, bil och sommarstuga – i pengar låter det som fasta priser. Men omräknat i tid, i ansträngning, i nötningen av kropp och själ – så betalar industriarbetaren ett oändligt högre pris för varje pryl än den som har ett självständigt välbetalt arbete. Och omöjligheten att välja för den som blivit en produktionsfaktor: Vilka diskussioner föregick avtalet om arbetsstudier? Har den någonsin förekommit en omröstning på någon industri där arbetarna fick godkänna eller förkasta MRM-metoden? Dessa arbetsstudier – liksom fysiologiska mätningar för att fastställa en människas högsta möjliga arbetsförmåga kallas för vetenskap i arbetsmarknadssvenskan. Ergonomerna ägnar sig nu i stor utsträckning åt mätningar som går ut på att fastställa kroppsarbetarnas kapacitetsprofil. Man

mäter puls, temperatur, svettningssintensitet, syreupptagningsförmåga osv. Studera Professor Nils Lundgrens forskningar på området i Handbok i Ergonomi. Hans klagomål över svårigheten att avgöra om försökspersoner ansträngt sig maximalt. Ett annat exempel vad forskare kan få i uppdrag och åta sig att efterspana finner vi i läroboken i Hygien (Friberg-Ronge): Det heter där "Bullers inverkan på den mentala och motoriska prestationsförmågan har varit föremål för talrika undersökningar, men få är invändningsfria. I många redogöres således för hur ljuddämpande åtgärder medfört förbättrad prestation, varvid dock andra faktorer än bullerminskningen kan ha medverkat. I en kritisk litteratursammanställning sammanfattas resultatet av industri- och kontorsförsök så att man icke kunnat påvisa ett generellt ogynnsamt inflytande av buller. Om bullernivån höjes får man i allmänhet en viss men småningom övergående försämring av arbetsprestationen". Såna här försök är alltså inte hämtade ur journaler från något centraleuropeiskt arbetsläger i slutet på trettitalet. Det är mätningar och försök som görs nu på samtida svenska medborgare. Jämför med den mänskliga rättigheten som lyder sålunda: "Ingen skall utan eget fritt samtycke utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment." Låt oss också begrunda denna mening en gång till: Effektiviseringen måste inom varje företag vara fortlöpande för att företaget skall kunna hålla jämna steg med den tekniska utvecklingen. Vad är nu "den tekniska utvecklingen" för en gudomlig överhöghet som kan fordra en sådan underkastelse av levande personer? Vissa maskiner kan onekligen inge en fruktansvärd respekt. En buk22a som vrålar sig in i en bergvägg med tre borrar – jag skulle vilja se den som kallade en sån bjässe för svårplacerad, partiellt arbetsför eller så: Hur den blotta storleken betvingar. Hur bullret och rytmen innebär en mekanisk hets som lätt kan översättas till Utvecklingens Krav eller något lika bestickande. Och som om dessa maskiner vore nån slags furstar kan människan som ska hantera vidundret få yrkesbeteckningen maskinpassare. Och likväl är detta tidernas bedrägeri. Den tekniska utvecklingen är ingen överhöghet som kan ställa några krav på människorna. Det är inte de arbetande som ska terroriseras till att "hålla jämna steg med utvecklingen" som det heter. Det måste bli de arbetande människorna som bestämmer utvecklingens takt – och riktning. Som bekant inträffar nu 125 000 olyckor i arbetslivet per år i vårt land. De resulterar i 2 300 delvis invalidiserade och 500 dödade. Detta är rovdrift på människor. Låt oss jämföra med artikel 3 i de mänskliga rättigheterna Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet. Om exempelvis bullret från en maskin uppgår till 110 eller 120 decibel så vet man nu att hörselskador måste uppstå på den arbetare som vistas i närheten. Även om

arbetarna använder både glasdun och hörselkåpor så kan inte ett sådant buller göras ofarligt. Mannen vid maskinen kommer att få en hörselskada – säkrare än om han bleve överfallen på öppen gata och finge trumhinnan bombarderad av knytnävsslag. I det senare fallet – på gatan – skulle andra fotgängare rusa till för att rädda den överfallne undan våldsverkaren. Men vem rusar till för att försvara gruvarbetaren mot ett buller som slår mot hans öra i 130 db. Är det så att lagen och samtida medmänniskor godkänner bormaskinens våld bara därför att det är opersonligt och därför att det håller på så länge och därför att dövhet icke kommer genast utan gradvis? Eller är det därför att arbetaren icke räknas till envar, att den mänskliga rättigheten "personlig säkerhet" icke gäller för den kollektivanställda i gruvgången? I varje fall har arbetaren icke möjlighet att kräva en maskinutrustning som garanterar honom personlig säkerhet. Arbetaren har lydnadsplikt. Vägran att sköta en viss maskin kan medföra omedelbart avsked, ja han kan t.o.m. bli skadeståndsskyldig till företaget för lydnadsbrott. Det är yrkesinspektören i varje län som enligt arbetarskyddslagen där så prövas nödigt äger påtala missförhållande som kan leda till en yrkessjukdom eller ett olycksfall i arbetet. Och sedan heter det, (jag citerar): lagstiftaren velat framhålla nödvändigheten av att yrkesinspektören innan han vidtar någon åtgärd noggrant måste överväga huruvida ett ingripande i den ena eller andra formen enl. § 53 verkligen är motiverat. (och vidare, jag citerar), Med andra ord: lagen kräver av yrkesinspektören att hänsyn tas till alla de omständigheter som kan vara av betydelse i det enskilda fallet. Det arbetshygieniska riskmomentets storlek, effekten av den föreslagna skyddsåtgärden och liknande faktorer måste således vägas mot den produktions-störning som uppstår" – och här kommer det – "den KOSTNAD som föranleds av den åtgärd som måste vidtas, arbetstagarens situation i händelse av förbud o.d. när tvångsingripande ifrågasätts för att ett missförhållande skall kunna rättas till" slut på citatet. Och denna strålande reservutgång för företaget kallas lag om arbetarskydd. Som vi nyss hörde har forskningen kommit fram till att buller inte sänker prestationsförmågan hos arbetaren – när han blivit buller-van. Undra då på att nya industrier kan byggas utan bullerskydd trots att sådana i många fall är tillgängliga. Yrkesinspektörerna väger i samråd med företagsledningen företagets kostnad för ljusisolering mot arbetarnas hörsel – och kommer fram till att det blir billigare att låta arbetarna bli döva. Företaget betalar inte ens för hela den arbetsinsats som arbetaren gör. Än mindre behöver företaget betala för arbetarens hörselnerv, rygg, lungor eller händer. Arbetarens hälsa är ovärderlig – och ett lovligt byte för företaget. Något som arbetaren får ge på köpet – efter att ha sålt sin arbetskraft till vrakpris. Låt oss än en gång betänka siffrorna 125

000 olyckor i arbetslivet per år. De resulterar i 2 300 delvis invalidiserade och 500 dödade. När landets högsta beslutsfattare inför sådana siffror klagande utbrister: ock dessa olyckor är det pris vi får betala för vår välfärd – bekräftar det bara i vilken grad de ser arbetarna som företagets egendom. Kapitalägarna offerar arbetarnas hörsel – inte sin egen. Och "vår välfärd" är sannerligen inte gemensam. Styrelserummen kan vara klädda i sjödränkt ek uppåt väggarna och dyrbara mattor utefter golven. Där finns luftkonditionering och allt som kan göra en arbetsplats inte bara hälsosäker utan mycket [behaglig]. Det får kosta miljoner. Arbetarna betalar utan att räkningen alls behöver specificeras. Och så kommer det att förbli så länge det kan heta "Arbetskraften är ett företags viktigaste tillgång". Prova att vända på den meningen: "Företaget är arbetarnas viktigaste tillgång". Låter det inte naturligare – nästan mänskovärdigt? Så till frågan om åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt som enligt de mänskliga rättigheterna skall innefatta rätt för envar att utan ingripande hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser. Det står inte att detta skall vara en rättighet endast för ombudsmän och författare. Det står envar och det står utan hänsyn till gränser. Men företagets grindar utgör i vårt land gränser innanför vilka åsiktsfrihet och yttrandefrihet icke gäller. Eller hur ska man förklara de ordningsregler som står i kollektivavtalen som förbjuder arbetarna att idka "obehövt samtal" eller "bedriva agitation av något slag" Vad är agitation? Det avgör arbetsledningen? Ett försök till resonemang kan – om arbetsledningen vill så bedöma det – stämplas som "försvarande av befälsföringen" och leda till varning eller omplacering. Några ord om detta spöke som alltid körs fram sida vid sida med "den-tekniska-utvecklingen" – nämligen konkurrensen. Industrins talesmän i denna del av världen hotar ständigt de anställda med att det finns arbetare på andra håll i världen som jobbar ännu hårdare och för ännu mindre lön. Om ni inte visar lydnad och återhållsamhet i era lönekrav kan företaget tvingas flytta till Portugal eller Liberia där arbetskraften är en överväldigande naturtillgång. Inte bara lönsam utan totalt tacksam. Efter något år får vi höra att arbetarna i dessa länder strejkar. Inte heller dom är övernaturligt tacksamma. Också afrikaner och portugiser såras av lydnadsplikten, såras av att kallas underställda – såras av att se Bolagen så hejdlöst njuta frukterna av deras arbete. Vad gäller konkurrensen till sist. Vem är det som inbjuds att vinna i det loppet. Vinna vad? Och vilken tillvaro ska dom få som förlorar. Arbetare i alla länder måste en dag snart avvisa denna hets, avvisa att låta sig dras in i fientlig konkurrens med varandra och med sina arbetande bröder i någon del av världen. De strejkande i Kiruna kräver mänskliga rättigheter. Deras sak är hela

det arbetande folkets sak. Om strejken blir kort eller långvarig måste vi nu göra klart för oss om mänskliga rättigheter ska vara en lyx för några få eller en oförytterlig rätt för alla. Om vi kan se vad denna strejk gäller då är det också allas vår skyldighet att genomdriva en lagstiftning som garanterar arbetaren – liksom varje annan samhällsmedlem – fullständiga mänskliga rättigheter. Lagar som gör det otänkbart att någon människa skulle kunna betecknas eller behandlas som en annan människas råvara eller verktyg.

Taggar

1960-tal, 1969, Agitation, Arbetarrörelsen, Demonstrationstal, Fackförbund, Facklig kamp, Kvinna, LKAB, Strejk

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/sara-lidman-arbetskraften-och-de-manskliga-rattigheterna>